

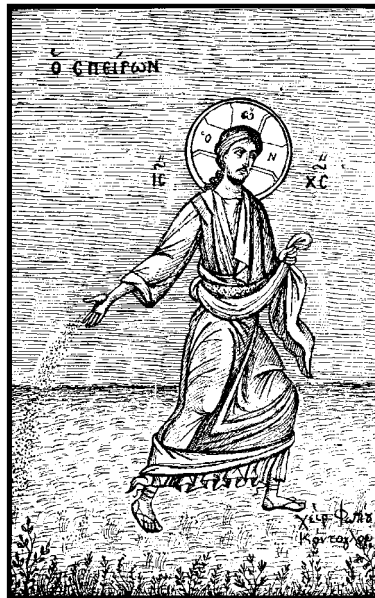
ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ 1
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΧΗΣΗ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Α΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΗΜΕΡΙΔΟΣ

(ΠΥΡΓΑ, 14 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2015)

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2015

Άθανασίου Γλάρου
Ἐπίκουρου Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ

ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΟΥ ΚΑΤΗΧΗΤΗ
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ
Α΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΗΜΕΡΙΔΟΣ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ
«ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΧΗΣΗ»
ΠΥΡΓΑ, 14 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2015

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2015

Άθανασίου Γλάρου
Έπίκουρου Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ

ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΟΥ ΚΑΤΗΧΗΤΗ
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

Ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου κατήλθε στὴ γῆ «ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος»¹. Ὅπως λέγει ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὁ «ὢν ἐκ τῆς γῆς ἐστὶν καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ»². Ἐνῶ, ὁ «ἄνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστὶν καὶ τὰ ρήματα τοῦ θεοῦ λαλεῖ»³.

Στὴ γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου ἡ λέξις λόγος⁴ εἶναι πολυσήμαντη. Ἀποδίδει πρῶτον, τὴν ἀνθρώπινη ὁμιλία καὶ τὸ περιεχόμενό της, δεύτερον, τὴν ἔννοια τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς, τρίτον, τὰ θεῖα ρήματα καὶ τὶς θεῖες διδασκαλίες καὶ τέταρτον, τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸν Υἱὸ καὶ Λόγο τοῦ Πατρὸς.

Ἡ πολλαπλὴ χρῆσις τῆς λέξεως λόγος στὸ θεόπνευστο ἀγιογραφικὸ κείμενο, μὲ βάση τὶς παραπάνω τέσσερις διαφορετικὲς ἐρμηνεῖες μὲ ἐνέπνευσε ὥστε νὰ οἰκοδομήσω τὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος τῆς παρούσας εἰσηγήσεώς μου σὲ τέσσερις ἄξονες. Τὸ θέμα τῆς εἰσηγήσεως εἶναι: Τὸ πρόσωπο τοῦ κατηχητῆ στὸ πλαίσιο τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης. Θὰ σκιαγραφήσουμε αὐτὸ τὸ πρόσωπο μὲ μία

---

1. Ἰω. 3, 31.

2. Ἰω. 3, 31.

3. Ἰω. 3, 31' 34.

4. Γιὰ τοὺς μετασηματισμοὺς τῆς ἔννοιας τοῦ λόγου ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὰ χρόνια τῆς ΚΔ, βλ. ἐνδεικτικῶς Τ. ΤΖΑΜΑΛΙΚΟΥ, *Ἑλληνισμὸς καὶ Ἀλλοτρίωση. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πρόκληση*, ἐκδ. Γνώση, Ἀθήνα 1982, σ. 51 κ.έξ., Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας*, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 1994², σσ. 505-507, 582 κ.έξ.

εισαγωγική διευκρίνιση. Τὸ θεμέλιο τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ δόγματος, μὲ ἄλλα λόγια, τὸ τί διδάσκει ἡ Ἐκκλησία γιὰ τὴ φύση καὶ τὸν προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ αὐτεξουσίου⁵. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει δημιουργηθεῖ ὡς ὑποκειμένο καὶ ὄχι ὡς ἀντικείμενο⁶. Εἶναι πρόσωπο τὸ ὁποῖο σχεδιάζει τὴ δράση του αὐτοβούλως, ἐντός, ὅμως, ἐνὸς πλαισίου σχετικῆς ἐλευθερίας πὸν προσδιορίζεται καὶ ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς κτιστότητάς του⁷.

Τί εἶναι αὐτὸ πὸν καθορίζει τὰ ὅρια τῆς κτιστότητας τοῦ ἀνθρώπου; Ἡ Θεία βούληση. Ἡ Δυτικὴ θεολογία δίδει μεγαλύτερη ἔμφαση στὴ δημιουργία, στὸ ἀποτέλεσμα τῆς θείας βουλήσεως καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο εἶναι περισσότερο αἰτιοκρατικὴ⁸. Τὸ δημιούργημα δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὄντολογικά του ὅρια. Ἡ ἐλευθερία, ἐντὸς

5. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία, Β'*. Ἔκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴ δυτικὴ χριστιανοσύνη, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2003² (ἀνατ.) σσ. 194-200.

6. Γιὰ τὴ βιβλικὴ ἀφετηρία τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας βλ. ἐνδεικτικῶς Ν. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, *Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ἀθήναι 1989, σ. 227 κ. ἐξ., Χ. LEON-DUFOUR, «ἄνθρωπος», *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, ἔκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1980, στήλ. 89-95. Γιὰ τὴν πατερικὴ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὑποκειμένου, βλ. ἀντὶ ἄλλων ΙΕΡΟΘΕΟΥ ΒΛΑΧΟΥ (μητρ. Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου), *Τὸ πρόσωπο στὴν ὀρθόδοξη Παράδοση*, ἔκδ. Ἰ. Μ. Γενεθλίου Θεοτόκου, Λεβαδεία 1997³, Ι. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, «Ὄντολογία ἢ θεολογία τοῦ προσώπου», *Σύναξη* 13 (1985) 63-79, 14 (1985) 35-47, Ν. ΚΑΡΑΖΑΦΕΙΡΗ, *Ἡ περὶ πρόσωπον διδασκαλία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, ἔκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1985 (δ.δ.). Πρβλ. Χ. ΓΙΑΝΝΑΡΑ, *Τὸ ὄντολογικὸν περιεχόμενον τῆς θεολογικῆς ἔννοιαι τοῦ προσώπου*, Ἀθήναι 1970 (δ.δ.), Μ. ΣΙΩΤΟΥ, *Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρόσωπον*, ἔκδ. Ἐκκλησιαστικὸν Ἐπιστημονικὸν καὶ Ἐκκλησιαστικὸν Ἴδρυμα Ἰωάννου καὶ Ἐρριέτης Γρηγοριάδου, Ἀθήναι 1984. Γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ χριστιανισμοῦ στὴ φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὑποκειμένου, ὡς προσωπικότητας καὶ ὡς προσώπου βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΖΗΖΙΟΥ-ΛΑ (νῦν μητρ. Περγάμου), «Ἀπὸ τὸ προσωπεῖον εἰς τὸ πρόσωπον», *Ἐποπτεία* 73 (1982) 941-960. Γιὰ σύντομη ἀνασκόπηση τῆς φιλοσοφικῆς θεωρήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος βλ. Δ. ΠΑΤΕΛΗ, «ἄνθρωπος», *Φιλοσοφικὸ Κοινωνιολογικὸ Λεξικὸ*, τόμ. Α', ἔκδ. Κ. Καπόπουλου, Ἀθήνα 1994, σσ. 92-95. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου βλ. Χ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ, *Λεξικὸν Φιλοσοφίας*, ἔκδ. Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1984³, σσ. 39, 349.

7. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *ὁ.π.*, σ. 205.

8. ΙΩΑΝΝΟΥ ΡΩΜΑΝΙΔΟΥ, *Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα*, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1970², σσ. 54-57.

τῆς ὁποίας σχεδιάζει καὶ δρᾷ τὸ πρόσωπο, εἶναι ἐπίσης αἰτιοκρατικὴ καὶ ἄρα σθεναρὰ προσκολλημένη στὶς θεῖες ἐντολές καὶ τὸν ἠθικὸ νόμο πὺ ἀπορρέει ἀπὸ αὐτές. Ἀντίθετα, ἡ Ἀνατολικὴ ὀρθόδοξη θεολογία, ἐστιάζει στὴ δημιουργικὴ πρωτοβουλία, στὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι τόσο στὸ ἀποτέλεσμά της. Αὐτὴ ἡ μικρὴ διαφορὰ ἔχει τὴ σημασία της. Γιατὶ ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στὴν Ὀρθοδοξία εἶναι πιὸ δυναμικὴ. Τὸ πρόσωπο δὲν ἀποθαρρύνεται ἀπὸ τὰ φυσιοκρατικὰ ἐμπόδια ἀλλὰ τολμᾷ τὴν παράκληση, τὴν ἔκκληση πρὸς τὴν παντοδύναμη Θεία βούληση⁹.

Ποιὰ σημασία ἔχουν ὅλα αὐτὰ σὲ σχέση μετὰ τὸ σημερινὸ μας θέμα; Μεγαλύτερη κατὰ τὴν ἄποψή μου γιατί ἀπαντοῦν στὸ ἐρώτημα, ἂν ὁ καθένας μπορεῖ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας νὰ γίνεῖ κατηχητής. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος μίλησε γιὰ τὰ χαρίσματα στὴν Ἐκκλησία καὶ διευκρίνησε ὅτι δὲν κάνουν ὅλοι γιὰ ὅλα¹⁰. Μήπως, ὅμως, ἡ Παύλεια διδασκαλία περὶ τῆς διάκρισης τῶν χαρισμάτων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μετὰ τὴ θεολογία τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου; Μπορεῖ κάποιος, ἐμφορούμενος ἀπὸ ἱερὸ ζῆλο γιὰ τὸ ἔργο τῆς κατηχήσεως, νὰ στερηθεῖ τῆς εὐκαιρίας νὰ τὸ ἀσκῆσει, ἐπειδὴ δὲν διαθέτει τὸ ἀντίστοιχο χάρισμα; Ἄν βλέπαμε τὰ πράγματα αἰτιοκρατικά, σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση θὰ ὑποχωροῦσε ὁ εὐσεβὴς πόθος γιὰ συμμετοχὴ στὸ κατηχητικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Ὅμως, ἡ ὀρθόδοξη προσέγγιση ἀντιμετωπίζει τὰ πράγματα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς συνεργίας Θείας ἐπίνευσης καὶ ἀνθρώπινης κατάφασης. Ἡ ἀνθρώπινη βούληση εἶναι κατ' εἰκόνα τῆς θείας, ἄρα δυνατὴ καὶ ρωμαλέα γιὰ νὰ ὑπερκεράσει τὶς ἐλλείψεις τοῦ ὑποκειμένου, ἐφόσον κατορθώνει νὰ ἀποσπάσει τὴ θεία συγκατάνευση¹¹. «Ζητεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν»¹²,

9. Β' Κορ. 3, 17: «οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία».

10. Ρωμ. 12, 6-8· Α' Κορ. 12, 4-11.

11. Γιὰ τὴ συνεργία τοῦ ἀνθρώπου στὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας του βλ. ἀντὶ ἄλλων ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΖΗΣΗ (πρωτ.), *Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην Χρυσόστομον*, [Πατερικὰ 2], ἐκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 206-211.

12. Μθ. 7, 7-8: «Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν. Πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται».

λέγει σὲ ἄλλο σημεῖο ὁ Χριστός. Δὲν πρέπει, λοιπόν, νὰ ἐρμηνεύουμε τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ ἀποσπασματικά. Ἐφόσον ὁ ἐπιθυμῶν νὰ γίνῃ κατηχητὴς λάβει πρὸς τοῦτο τὴν εὐλογία τῆς μητέρας Ἐκκλησίας, λαμβάνει δυνάμει καὶ τὸ χάρισμα, καλούμενος νὰ τὸ ἐνεργοποιήσει¹³. Ὅμως γιὰ νὰ τὸ λάβει πρέπει νὰ τὸ ζητήσει, ὄχι μόνον διὰ τῆς ἐκφράσεως ἐνὸς εὐσεβοῦς πόθου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς ἀφοσίωσης στὸν στόχο τῆς συστηματικῆς καλλιέργειάς του, ὥστε ἡ ἀνάπτυξη τοῦ χαρίματος νὰ περιφρουρηθεῖ ἀπὸ τὶς ἀντίρροπες, ἀναχαιτιστικὲς δυνάμεις, τὶς ὁποῖες ὁ ἱερός Χρυσόστομος καλεῖ «μηχανήματα τοῦ πονηροῦ»¹⁴. Δὲν μπορεῖ κάποιος νὰ ἔχει τὴν ἀπαίτηση νὰ γίνῃ δάσκαλος, χωρὶς προηγουμένως νὰ ἔχει μαθητεύσει.

Ἡ ὁμιλητικὴ ἱκανότητά τοῦ κατηχητῆ

Μερικοὶ ἄνθρωποι ἔχουν τὸ χάρισμα τοῦ λόγου. Ἡ χροιά τῆς φωνῆς τους εἶναι ἑλκυστικὴ. Ἡ ροὴ τοῦ λόγου ἱκανὴ νὰ κρατήσῃ σὲ ἐγρήγορη τὸν ἀκροατή. Τὸ ἡχόχρωμα ἐμπνευστικὸ καὶ πειστικόν. Ἡ δυναμικὴ τῶν φράσεων ἀποδοτικὴ τῶν νοημάτων σὲ ἓνα βαθύτερο ἐπίπεδο νοητικῆς καὶ συναισθηματικῆς κατανοήσεως. Εἶναι εὐχῆς ἔργον ὁ χριστιανὸς μὲ ἓνα τέτοιο χάρισμα, νὰ τεθεῖ στὴν ὑπηρεσία τῆς κατηχήσεως. Ἡ κατήχησις εἶναι γέφυρα ποὺ στρέφει τὴν προσοχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ στὰ νοερά καὶ ἀπὸ τὰ βιοτικὰ στὰ πνευματικά. Ἡ εὐχάριστη διέγερσις τῆς αἰσθητικῆς ἀκοῆς μπορεῖ νὰ

13. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν πρώτην*, PG 62, 525: «Οὕτω καὶ σκεῦος ἕκαστον λέγομεν καλόν, καὶ ζῶον καὶ φυτὸν οὐκ ἀπὸ τῆς διαπλάσεως, οὐδ' ἀπὸ τοῦ χρώματος, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς διακονίας».

14. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, I, η', PG 53, 90: «Εἶδες πῶς οὐδέποτε ἡμᾶς προσήκει τὴν μνήμην ταύτην ἐκβαλεῖν τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐγκεκολλημένην ἔχει τῷ συνειδότι καὶ διηνεκῶς ἐναγωνίους εἶναι καὶ μηδέποτε ἀνακωχὴν ἑαυτοῖς παρέχειν, ἀλλὰ τὴν μανίαν εἰδότας τοῦ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν ἀραμένον, νήφειν καὶ ἐγρηγορέναι καὶ ἀποτειχίζεῖν αὐτῷ τὰς ἐφόδους καὶ μηδέποτε ἀμελεῖν τροφῆς πνευματικῆς; Τοῦτο γὰρ ἡμῶν ἡ σωτηρία, τοῦτο ὁ πλοῦτος ὁ πνευματικὸς, τοῦτο ἡ ἀσφάλεια. Ἐὰν οὕτως ἑαυτοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν τειχίζωμεν καὶ δι' ἀναγνώσεως καὶ δι' ἀκροάσεως καὶ διαλέξεως πνευματικῆς, δυνασόμεθα καὶ αὐτοὶ ἀχειρώτοι γενέσθαι καὶ τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἄκυρα ποιῆσαι τὰ μηχανήματα».

φέρει τὸν ἀκροατὴ ἢ τοὺς ἀκροατὲς σὲ διάθεση σιωπῆς καὶ ἡσυχίας.

Ἡ ὁμιλητικὴ τῆς κατηχήσεως ἔχει τόσο τὴν ἐνεργητικὴ ὅσο καὶ τὴν παθητικὴ πλευρὰ τῆς. Εἶναι δηλαδὴ καὶ πομπὸς καὶ δέκτης. Γιὰ νὰ μεταδοθεῖ ἓνα μήνυμα ἀπὸ τὸν πομπὸ στὸν δέκτη, δὲν θὰ πρέπει νὰ παρεμβάλλονται θόρυβοι. Εἶναι ἀναγκαία ἡ ἡσυχία. Ὅταν τὸ μεταδιδόμενο μήνυμα δὲν δυσαρεστεῖ τὴν ἀκουστικὴ αἰσθητικὴ, εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ γίνῃ ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὸν δέκτη μὲ λιγότερες ἀλλοιώσεις ὡς πρὸς τὸ νόημά του. Ὑπάρχει, βέβαια, καὶ ὁ ἀντίλογος, ὅτι δηλαδὴ μιὰ καταρχὴν δυσάρεστη φωνή, ὅταν ἐκπέμπει ἐνδιαφέροντα καὶ ὑψηλὰ νοήματα, μπορεῖ νὰ «ὑποβάλει» τὸ ἀκροατήριον καὶ νὰ αἰχμαλωτίσει τὴν προσοχὴ του. Αὐτὸ πράγματι ἰσχύει, διότι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν τάση νὰ συνηθίζῃ καὶ νὰ ἐξοικειώνεται μὲ μιὰ δυσάρεστη αἴσθησις, νὰ μπορεῖ, π.χ. νὰ ἀνέχεται μὲ ὅλο καὶ λιγότερη δυσκολία τὴ φωνὴ τοῦ ὁμιλοῦντος. Ἴσως μὲ τὴ συνδρομὴ τοῦ συναισθηματικοῦ παράγοντος καὶ τῆς ἐκτίμησις στὸ πρόσωπο τοῦ κατηχητῆ, ἀλλὰ καὶ τοῦ θαυμασμοῦ πρὸς τὰ λεγόμενά του, νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐπιζητεῖ ἀκρόαμα πού ἀντικειμενικὰ θεωρεῖται δυσάρεστο. Γι' αὐτό, καὶ τὸ χάρισμα τῆς φωνητικῆς εὐμορφίας μπορεῖ νὰ εἶναι εὐχάριστο, ἀλλὰ ὄχι κατ' ἀνάγκη θετικὸ γνῶρισμα τοῦ κατηχητῆ.

Ὁ κατηχητικὸς λόγος μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ μὲ ὅποιοδήποτε φωνητικὸ μέσο, γιατί ἡ δύναμή του βασίζεται στὸ νοηματικὸ περιεχόμενό του. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι, ἐκεῖνος πού ἔχει ἐπιλέξει νὰ προσφέρει στὴν Ἐκκλησίαν χρόνον ἀπὸ τὴ ζωὴ του, προκειμένου νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ ἔργο τῆς κατηχήσεως, θὰ πρέπει νὰ μένει ἀμελής καὶ στάσιμος στὴν καλλιέργεια τῆς φωνολογικῆς καὶ ὁμιλητικῆς του ἰκανότητος. Εἶναι χρέος τοῦ κατηχητῆ νὰ προσπαθεῖ νὰ θεραπεύει τὶς ἀδυναμίες του στὸν τομέα αὐτόν, πρῶτον γιὰ τὴ βελτίωση τῆς δικῆς του ζωῆς, καὶ τῆς ζωῆς τοῦ περιγυροῦ του, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς σφοδρῆς του ἐπιθυμίας νὰ ἀφιερωθεῖ στὸν ἱερὸ σκοπὸ τῆς κατηχήσεως.

Ἡ μεταδοτικότητα τοῦ κατηχητῆ

Ἡ γλυκύτητα τοῦ Ἀποστολικοῦ λόγου, ἡ ἀλίευσις τῶν ψυχῶν τῶν ἀκροατῶν τους ἀπὸ τοὺς ἀμόρφωτους ψαράδες, δὲν ὀφειλόταν στὴν ἐλκυστικότητα τοῦ φωνητικοῦ τους ὄργανου, ἀλλὰ στὸ περιε-

χόμενο του Εὐαγγελίου, στη δύναμη του κηρυκτικού νοήματος. Οἱ Ἀπόστολοι μετέδωσαν τὸ Εὐαγγέλιο, τὴν καλὴ εἶδηση τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. Αὐτὸ τὸ μήνυμα ἀπὸ μόνο του ἦταν συγκλονιστικὸ σὲ μιὰ ἀνθρωπότητα, ἡ ὁποία τὸ καλύτερο πὺν εἶχε νὰ ἐλπίζει γιὰ τὴ μετὰ θάνατον κατάστασή της, ἦταν ἕνας σκοτεινὸς καὶ ἀνελέητος Ἄδης.

Ὁ κατηχητὴς θὰ πρέπει νὰ μὴ λησμονεῖ ὅτι ὁ κύριος ρόλος του εἶναι ἡ μετάδοση τοῦ σωτηριώδους νοήματος τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Δὲν περιγράφει ἀφηρημένες ἀλήθειες καὶ ἔννοιες, ἀλλὰ καλεῖ τοὺς κατηχουμένους νὰ ἀνέβουν στὴ νοητὴ ὁλκάδα, τὴν Ἐκκλησία, καὶ νὰ παραμείνουν ἐντὸς αὐτῆς, μὲ ὁποιοδήποτε κόστος καὶ κάτω ὑπὸ ὁποιοσδήποτε συνθήκες, ἀπορρίπτοντας ὁποιοδήποτε πρόσκαιρο ἀγαθὸ θὰ τοὺς προσφερθεῖ ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς τους¹⁵.

Ὁ ὀρθόδοξος κατηχητὴς ἀναδεικνύει τὸ παράλογο καὶ ἀλυσιτελὲς τοῦ κοσμικοῦ φρονήματος, τὸ ἀδιέξοδο τοῦ θανάτου, τῆς ἀμαρτίας, τῆς ἀδικίας καὶ τῆς κακίας, χωρὶς νὰ τοποθετεῖ ὅλα τὰ παραπάνω στὸ κέντρο τοῦ κηρύγματός του. Ὅφειλε νὰ μὴν ἐστιάζει καὶ νὰ μὴν ἐπιμένει σὲ μιὰ στεῖρα ἀντιρρητικὴ ἀπέναντι στὰ κακῶς κείμενα τοῦ κόσμου. Οἱ κατηχητὲς πὺν ἐπιλέγουν μιὰ τέτοια μέθοδο μετάδοσης τοῦ ἀναστάσιμου μηνύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, διαλέγουν τὴν εὐπεπτη μέθοδο, ἡ ὁποία, ὅμως, ἔχει ἐξαιρετικὰ βραχύβια ἀποτελέσματα στὴ συνείδηση καὶ τὴ ζωὴ τῶν κατηχουμένων. Εἶναι εὐκόλο νὰ δημιουργεῖ κανεὶς πολώσεις, ἐνοχές, νὰ θέτει ὄρια καὶ κόκκινες γραμμές, νὰ ἐκτρέφει τὸν φανατισμὸ, τὸν ζηλωτισμὸ καὶ τὸ ἐγωϊστικὸ φρόνημα τοῦ κατηχουμένου. Εἶναι εὐχάριστο νὰ ἀποδίδει κανεὶς ἐπαίνους στοὺς ἀκροατὲς του ἔναντι μιᾶς ἐπίπλαστης ἀνωτερότητας τῶν λεγομένων κοσμικῶν, ἐρειδόμενης στὴν ἀνωτερότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος σὲ σχέση μὲ τὸ χαμηρπὲς καὶ σάπιο κοσμικὸ κοσμοεἶδωλο. Ὁ κατηχητὴς πὺν χρησιμοποιεῖ αὐτὴ τὴ μέθοδο περισσότερο ἐργάζεται γιὰ τὴ δικὴ του δόξα καὶ ὄχι γιὰ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Του. Μὲ τὸν ζηλωτισμὸ του ἐξασφαλίζει ἐνδεχομένως ἕναν κύκλο σταθερῶν ὀπαδῶν. Ὅμως, δὲν εἶναι αὐτὸ

15. *Mθ.* 16, 26.

πού ζήτησε ο Χριστός από τους Άποστόλους του. Ο Χριστός δεν θέλησε όπαδούς, αλλά μέλη του σώματός του. Δεν ζήτησε την απόρριψη, αλλά την πρόσληψη και τη μεταμόρφωση του κόσμου μέσω της Θείας Παιδαγωγίας και της μαθητείας στο θετικό, στο αληθινό, στο αυθεντικό, στο αναλλοίωτο και στο αιώνιο. Ο Χριστός ζήτησε από τους Άποστόλους και τους διαδόχους τους, να διδάξουν στον κόσμο τί είναι Ἐκκλησία και όχι στην Ἐκκλησία τί είναι ο κόσμος!¹⁶

Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀντιπαρατίθεται μὲ τὸν κόσμο, ἀλλὰ τὸν προσλαμβάνει, τὸν ἀγιάζει, τὸν μεταμορφώνει. Ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία μὲ τὴν παρακλητικὴ μέθοδο τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν μυστηρίων, ὁδηγεῖ τὰ μέλη της στὴν ὀρθὴ στάση ἐναντι τοῦ κοσμικοῦ φρονήματος. Καλεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ ἀδιαφορήσει καὶ νὰ ξεχάσει τὸν παλαιὸ τρόπο σκέψης καὶ ὄχι νὰ τὸν πολεμήσει μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα καὶ ἠθικοφιλοσοφικὲς τοποθετήσεις. Ἄν κάνει κάτι τέτοιο, τότε ἐκπίπτει καὶ αὐτὴ σὲ ἓνα ἀκόμη ἠθικοφιλοσοφικὸ σύστημα, σὲ μίαν ἀνθρώπινη θρησκεία. Ἡ Ἐκκλησία ἀπέναντι στοῦ κοσμικοῦ φρόνημα δὲν τοποθετεῖ τὸ χριστιανικὸ φρόνημα, ἀλλὰ τὴ ζωντανὴ μνήμη τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Τὸ κήρυγμα τοῦ κατηχητῆ μεταδίδει τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν Ἀλήθεια. Ἡ Ἀλήθεια, μὲ ἄλφα κεφαλαῖο, εἶναι τὰ θεῖα δόγματα καὶ ζωήρρυτα νάματα. Ὁ κατηχητὴς δὲν καλεῖται ἀπλῶς νὰ μεταδίδει τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ νὰ ὁδηγεῖ τὸν κατηχούμενο στὴ μετάληψη τῆς Ἀλήθειας. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ κατήχηση στὴ λειτουργικὴ ζωὴ, καὶ στὴ μετοχὴ τῶν θείων μυστηρίων¹⁷. Ἡ λατρεία εἶναι ὁ μυστηριακὸς καὶ χαριτόβρυτος δρόμος πρὸς τὴν προσωπικὴ πνευματικὴ ἀνάσταση, τὴν ἀναγέννηση τοῦ κατηχουμένου στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν προσωπικὴ του πεντηκοστή, τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρία¹⁸.

16. Βλ. σχετικῶς ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ (πρωτ.), «Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς Ἐκκλησία ἢ Ὑπέρβαση τῆς Ἰδεολογίας», στὸ Κ. ΔΕΛΗΚΩΝΣΤΑΝΤΗ (ἐπιμ.), *Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς πρόταση ζωῆς*, ἐκδ. Ἀκρίτας, [Ὁρθόδοξη Μαρτυρία 46], Ἀθήνα 2004, σσ. 17-28, ἐδῶ σ. 20 κ.ἐξ.

17. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος καλεῖ τοὺς πιστοὺς ὄχι μόνον νὰ δογματίζον «μετ' ἀκριβείας» ἀλλὰ καὶ «εὐχεσθε μετὰ ἀκριβείας». Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας τῆς συνάξεως...*, ζ', PG 48, 768.

18. Πρβλ. Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, *Μαθήματα ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς ἢ ὁμιλητικῆς*,

Ἡ θεολογικὴ κατάρτιση τοῦ κατηχητῆ

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ φορέας τῆς Ἀληθείας¹⁹. Ὁ κατηχητὴς θὰ πρέπει νὰ γνωρίζει μὲ ἀκρίβεια τὴ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δόγμα εἶναι ἡ ἀφετηρία τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ ἤθους²⁰ καὶ τὸ ἐκκλησιολογικὸ ἤθος εἶναι τὸ πιὸ ἀσφαλὲς ὄχημα γιὰ νὰ παραμείνουν οἱ πιστοὶ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν δοκιμάζεται ἡ πίστη τους μὲ στενοχωρίες, θλίψεις, κλυδωνισμοὺς καὶ σαρωτικὲς θύελλες. Ὁ κατηχητὴς πρέπει νὰ εἶναι καταρτισμένος θεολογικά, μιὰ καὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἔχει σπουδάσει τὴν ἀκαδημαϊκὴ θεολογία. Ὡστόσο, θὰ πρέπει νὰ ἔχει ἀσφαλῆ γνώση τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε στὴν προσπάθειά του νὰ παιδαγωγῆσει ἢ νὰ κρατήσῃ ζωντανὸ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατηρίου του νὰ μὴν ὑποπέσει σὲ δογματικὰ σφάλματα. Αὐτὸς ὁ κίνδυνος εἶναι ἀυξημένος, ὅταν ὁ κατηχητὴς, γιὰ νὰ κεντρίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατηρίου, χρησιμοποιεῖ σχήματα λόγου, συμβολικὴ καὶ μεταφορικὴ γλῶσσα, παραδοξολογίες καὶ τὸ λεγόμενο παιδαγωγικὸ χιούμορ ἢ τὴν παιδαγωγικὴ εἰρωνία. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος διακρίθηκε σὲ ὅλα αὐτά, ἦταν λιτὸς καὶ δίδασκε «μετ' ἀκριβείας» ὅταν ἀναφερόταν σὲ δογματικὰ ζητήματα²¹. Τοῦτο τὸ ἔπραττε ὄχι μόνον γιὰ νὰ μὴ θέσει σὲ κίνδυνο τὴ δογματικὴ ἀκρίβεια τῶν κηρυγμάτων του, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐδραιώσῃ στοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς κατηχουμένους τὸ ἱερὸ δέος καὶ τὸν σεβασμὸ πρὸς τὶς ἀποκαλυμμένες δογματικὲς ἀλήθειες²². Ἡ

Ἀθήναι 1988, σσ. 90-98' Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Ὀμνητική*, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 73-75.

19. Περὶ τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας ad hoc βλ. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΗ (νῦν ἀρχιεπ. Αὐστραλίας), *Περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ὀρθόδοξῳ θεολογίᾳ*, Ἀθήναι 1965 (δ.δ.)' Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, *Δογματικῆς Τμήμα Ε'*. *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, Ἀθήναι 1973, σ. 325 κ.έξ.

20. Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, *Χριστιανικὴ Ἠθική*, Ι, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 47.

21. Ἡ φράση «μετ' ἀκριβείας» χρησιμοποιεῖται συχνὰ ἀπὸ τὸν ἱερὸ Πατέρα ὅταν διατυπώνει δογματικὲς διδασκαλίες. Βλ. ἐνδεικτικῶς, ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας τῆς συνάξεως...*, PG 48, 755-768.

22. Ἡ μνημοτεχνικὴ τοῦ Χρυσοστόμου εἶχε θεολογικὴ ἀφετηρία καὶ σκοποθεσία. Βλ. Α. ΓΛΑΡΟΥ, *Ἡ μνημοτεχνία τοῦ θείου λόγου κατὰ τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2007.

ἐπανειλημμένη και συχνή χρήση τῶν καθιερωμένων δογματικῶν ἐκφράσεων, μὲ συνέπεια και χωρὶς βερμπαλιστικούς αὐτοσχεδιασμούς ἦταν, γὰ τὸν χρυσορρήμονα ἱεράρχη ἢ ἰδανικὴ μέθοδος ἀνεξίτηλου ἐμποτισμοῦ τῶν διδασκομένων μὲ τὸ ὀρθό δόγμα²³.

Σήμερα ὁ βερμπαλισμός, ἢ φλυαρία, ἢ ὑπερβολικὴ χρήση σχημάτων λόγου και ἄλλα παρόμοια, δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν αἰσθητικὴ τῆς σύγχρονης ὁμιλητικῆς. Ἡ ἐποχὴ μας διακρίνεται ἀπὸ τὴν προσκόλλησι στὴ λακωνικότητα και τὸ συμπτωκωμένο νόημα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ταχύτητας, τῆς βραχύτητας στὸν λόγο, τῶν συνθημάτων και τῶν ὀλιγόλεκτων εὐφυολογημάτων τῶν κοινωνικῶν μέσων δικτύωσης. Αὐτό, ὅσο και ἂν φαίνεται παράδοξο εὐνοεῖ τὴν ἀφομοίωσι τοῦ λιτοῦ και περιεκτικοῦ εὐαγγελικοῦ και πατερικοῦ λόγου ἀπὸ τοὺς νέους, ἰδιαίτερα ὅταν ὁ κατηχητὴς ἀναφέρεται στὸ δόγμα. Ὁ κατηχούμενος προσεγγίζει τὴν Ἐκκλησίαν ὡς πιστὸς και ὄχι ὡς ἀμφισβητίας. Μπορεῖ νὰ εἶναι νέος και ἄπειρος και νὰ μὴν εἶναι γνώστης τῆς δογματικῆς ἀκρίβειας, ἀλλὰ ἔχει πίστι, δηλαδὴ ἐμπιστοσύνη στὴν ἀλήθεια ποὺ κομίζει ἡ Ἐκκλησία, ἐμπιστοσύνη στὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησίαν. Διαφορετικὰ δὲν θὰ ζητοῦσε νὰ κατηχηθεῖ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ κατηχητὴς πρέπει νὰ μεταδώσει τὸ δόγμα ὡς εὐκρινὲς ἠχεῖο και νὰ μὴν παρεμβάλλει τὰ δικά του «παράσιτα». Δὲν χρειάζεται νὰ κουράσει μὲ πολλὰς ἐπεξηγήσεις, και νὰ θέσει τὸν ἑαυτὸ του σὲ μεγάλο πνευματικὸ κίνδυνο, εἴτε ἐκστομίζοντας δογματικὰς ἀνακρίβειες μὲ τὸν φλύαρο λόγο του, εἴτε ἠττώμενος ἀπὸ τὸν πειρασμὸ τῆς ματαιοδοξίας.

Ἀληθινὸς θεολόγος εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔφθασε στὸ ὕψος τῆς θεωρίας²⁴. Ἡ Ἐκκλησία ἀναγνώρισε τὸν τίτλο τοῦ θεολόγου στὸν Ἰω-

23. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας τῆς συνάξεως...*, ζ', PG 48, 766: «Καὶ γὰρ και τῶν ἱματίων τὰ μὲν ἅπαξ βαφέντα ἐξίτηλον ἔχειν τὴν βαφὴν, ἃ δὲ πολλάκις και συνεχῶς καθέντες ἀνασπῶσιν οἱ δευσοποιοί, ἀκίνητον διατηρεῖ τὸ τοῦ χρώματος ἄνθος· τοῦτο δὲ και ἐπὶ τῶν ψυχῶν συμβαίνει τῶν ἡμετέρων. Ὅταν γὰρ πολλάκις τῶν αὐτῶν ἀκούσωμεν ῥημάτων, καθάπερ τινὰ βαφὴν τὴν διδασκαλίαν ὑποδεξάμενοι, οὐκ ἂν ῥαδίως αὐτὴν ἀποπτύσαιμεν. Μὴ τοίνυν περιέργως ἀκούωμεν».

24. ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΠΟΝΤΙΚΟΥ, *Περὶ προσευχῆς*, ξ', PG 79, 1180B: «Εἰ θεολόγος εἶ, προσέυξῃ ἀληθῶς, και εἰ ἀληθῶς προσεύχῃ, θεολόγος εἶ» (Φιλοκαλία Α', ξα', σ.

άννη τὸν μαθητὴ τοῦ Κυρίου, στὸν Γρηγόριο τὸν Ναζιανζηνὸ καὶ Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως καὶ στὸν Συμεὼν τὸν Νέο Θεολόγο. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ μεγάλοι θεολόγοι τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξαν πνευματέμφοροι πατέρες τῆς, φάροι τῆς Ὁρθοδοξίας. Τὸ πνευματικὸ κάλλος τοῦ κατηχητῆ, ἡ καθαρότητα τῆς ψυχῆς του, ἀποτελοῦν ἐχέγγυο ἀκριβοῦς προσηλώσεως στὶς ἀλήθειες τῆς πίστεως καὶ τὴν ἴδια τὴν πίστη²⁵.

Στὶς σύγχρονες θεωρίες μάθησης ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ ὁποιαδήποτε γνώση ἐμπεδώνεται ὡς συνειδητὴ ἐπανεκτίμηση τῆς προτέρας μάθησης, ἡ ὁποία ἔχει ὡς στόχο νὰ «ἐδραιώσῃ ἐκ νέου τὴν ἐγκυρότητα τῆς, ἀναγνωρίζοντας καὶ διορθώνοντας διαστρεβλώσεις στὸ περιεχόμενο, στὴ διεργασία καὶ στὶς βασικὲς ὑποθέσεις αὐτῆς»²⁶. Ἐπομένως, σύμφωνα, μὲ τὴ «Θεωρία τῆς μετασηματιζουσας μάθησης» ὁ κατηχητὴς - ἐνήλικος μπορεῖ νὰ στοχάζεται καὶ αὐτοστοχάζεται κριτικὰ στὸ θεολογικὸ πεδίο πάνω στὶς ἤδη παραδεδεγμένες ἔννοιες. Δύναται νὰ ἐπαναξιολογεῖ καὶ νὰ ἀναλαμβάνει δράση μὲ γνώμονα τὴ διορατικὴ σκέψη ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ μετασηματισμένη ἄποψη ὡς συνέπεια τῶν ἐπαναξιολογήσεων του. Ἀκόμη ὅμως καὶ στὸ πεδίο τῆς θύραθεν ἀγωγῆς, ὅλα τὰ παραπάνω δὲν προσεγγίζονται νοησι-αρχικὰ ἀλλὰ ἀλληλεπιδραστικὰ μὲ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον καὶ τὴ βιοτικὴ ἐμπειρία. Πόσω μάλλον, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τὴ μάθηση ποὺ ἀποκτᾶται μέσα ἀπὸ τὴ μετοχὴ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, ὡς κοινωνίας μὲ τὸν Χριστὸ καὶ μὲ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας του. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ κατηχητὴς μπορεῖ νὰ διερευνᾷ κριτικὰ τὶς ἐμπειρίες ποὺ ἔχει κατακτήσει κατὰ τὴ δική του κατήχηση καὶ νὰ ὠθεῖται στὴν ἐπιδιόρθωση τῶν στρεβλῶν θέσεων τῆς θεολογικῆς του κατάρτισης καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας. Εἶναι πολὺ δύσκολη κάθε προσπάθεια ἀναθεωρήσεως τῶν στάσεων μίας παγιωμένης προσωπικότητας, ἡ ὁποία ἔχει κατηχηθεῖ καὶ παιδαγωγηθεῖ ἐκκλησιαστικὰ

---

182).

25. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν παραλυτικόν...*, ε', PG 48, 811-812.

26. J. MEZIRROW, *Transformative dimensions of adult learning*, ἐκδ. Jossey-Bass, San Fransisco 1991, σ. 15.

ἀπὸ τὴν παιδικὴ πολλὰς φορές ἡλικία, σὲ ἓνα πλαίσιο ἀντιπαραθέσεως τῆς ἀναλλοίωτης Ἀληθείας μὲ τὸ μετασχηματιζόμενο ψεῦδος. Ἡ πρόοδος, ὅμως, στή «φανέρωση τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ μέσα ἀπὸ τὸ “εἶναι” τῶν πιστῶν» ἔχει μεταμορφωτικὴ δύναμη²⁷. Ὄταν τὸ κίνητρο τοῦ κατηχητῆ εἶναι ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ σωτηρία τῶν κατηχουμένων ἀδελφῶν του, τότε ὁ κατηχητὴς ἔχει αὐθεντικὴ ἀγάπη. Ὄταν δὲν ἀναγνωρίζει στὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ μόνον στὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, τὸ χάρισμα τῆς αὐθεντίας, τότε ἔχει αὐθεντικὴ ταπεινωση. Ὁ ἀγαπητικὸς καὶ ταπεινόφρων κατηχητὴς προσπαθεῖ νὰ μεταδώσει τὴν Ἀλήθεια, ἀφενὸς μὲ αἴσθημα μεγάλης εὐθύνης γιὰ τὴ διοχέτευση τῆς ὀρθῆς γνώσης, καὶ ἀφετέρου μὲ ἐπίγνωση τῆς νηπιακῆς του πνευματικῆς καταστάσεως, πάντοτε καὶ ἰδίως ὅταν ἔρχεται ἐνώπιον ἐνὸς νέου ἀποκαλυπτικοῦ βιώματος²⁸. Μία τέτοια στάση, βοηθᾷ, ὄχι μόνον στὴν κατάκτηση μίας βαθύτερης γνώσης –στὸ πλαίσιο τῆς λειτουργικῆς ἢ τῆς ἐπικοινωνιακῆς μάθησης– σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, μαθαίνει νὰ μετασχηματίζει «τα δεδομένα πλαίσια αναφοράς ἢ τῆς συνολικῆς θεώρησης που ἔχει γιὰ τον εαυτό του καὶ τον κόσμο»²⁹, ἀλλὰ στὴν προοδευτικὴ συγκρότηση τοῦ προσώπου του, ὑπὸ τὴν αὐθεντικότερη ἐκδοχὴ του.

Βεβαίως, ὁ κατηχητὴς πρέπει νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀπαντήσῃ σὲ ἐρωτήματα τῶν κατηχουμένων γύρω ἀπὸ τὸ δόγμα, κυρίως σὲ περιόδους ἀμφισβητήσεως τῆς ἀληθείας του ἀπὸ τὸν κοσμικὸ περίγυρο³⁰.

27. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤΑΝΙΛΟΑΕ, *Ὁ Θεός, ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος. Εἰσαγωγή στὴν Ὀρθόδοξη Δογματικὴ Θεολογία*, μτφρ. Κωνσταντῖνος Coman, Γ. Παπαευθυμίου, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1990, σ. 153.

28. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤΑΝΙΛΟΑΕ, ὁ.π., σ. 152: «ἡ πρόοδος στὴν κατανόηση τῶν δογμάτων εἶναι δυνατὴ ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενό τους εἶναι ἀπέραντο καὶ ἐπομένως ἀποφατικὸ (ἄρρητο) ἢ ἀδύνατο νὰ τὸ περικλείει κανεὶς ποτὲ σὲ ὅρους καὶ λόγια πού νὰ τὸ ἐξαντλοῦν».

29. Π. ΛΙΝΤΖΕΡΗ, «Θεωρία τῆς Μετασχηματίζουσας Μάθησης: Δυνατότητα γιὰ μιὰ κριτικὴ καὶ χειραφετικὴ στροφὴ στὴν πρακτικὴ τῆς Ἐκπαίδευσης Ἐνηλίκων», *Ἐκπαίδευση Ἐνηλίκων: διεθνεῖς προσεγγίσεις καὶ ἐλληνικὲς διαδρομὲς*» Δ. Βεργίδης - Α. Κόκκος (επιμ.), ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2010, σσ. 94-123, ἐδῶ σ. 96.

30. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΤΟΥΔΙΤΟΥ, *Ἐπιστολαί, II*, 425. *Παντολέοντι λογοθέτη*, CFHB XXXI/2 (1991), σ. 595¹²⁻³⁴ (PG 99, 1321AB): «ἐντολὴ γὰρ Κυρίου μὴ σιωπᾶν ἐν καιρῷ κινδυνευούσης πίστεως· λάλει γάρ, φησί, καὶ μὴ σιώπα... διὰ

Αυτό μπορεί να γίνεται σε ένα επίπεδο διαφωτίσεως της ιστορικής ανάπτυξης του δόγματος, χωρίς ο ίδιος να επιχειρεί λογικοφανείς έρμηνείες του. Αν οι ανώριμοι κατηχούμενοι προσπαθήσουν να τον εμπλέξουν σε μια συζήτηση εξήγησης του δόγματος, θα πρέπει να τους υπενθυμίσει την αρχική αίτια και παραδοχή του λόγου για τον οποίο βρίσκονται υπό κατήχηση. Και η αίτια της κατηχήσεως δεν είναι η άγνοια του περιεχομένου της πίστης τους, αλλά αυτή καθαυτή η πίστη τους, ή ανεπιφύλακτη, δηλαδή, εκ μέρους τους αποδοχή ότι η Εκκλησία είναι ο φορέας της Αλήθειας και ότι ο Χριστός είναι ο Κύριός τους και Θεός τους³¹. Αυτή η πίστη είναι το κίνητρο μαθήσεως των δογματικών αληθειών της Έκκλησίας.

Μπορούμε, σε αντίθεση προς όσα αναφέραμε πιο πάνω, να φαντασθούμε τι θα συμβεί αν ο κατηχούμενος έμφορούμενος πράγματι από εμπιστοσύνη στην Έκκλησία, διδαχθεί κάτι ανακριβές δογματικά, λόγω ανεπαρκούς θεολογικής καταρτίσεως του κατηχητή ή ακόμη χειρότερα λόγω έπαρσης και υπερβολικής εμπιστοσύνης του κατηχητή στην ικανότητά του να αυτοσχεδιάζει κατά τη μετάδοση των δογματικών διδασκαλιών. Στην ήθικοποιμαντική διδασκαλία τα πράγματα είναι διαφορετικά. Ο κατηχητής μπορεί και οφείλει να γίνει εύρηματικός, πρωτότυπος, αυθόρμητος, να λάβει παραδείγματα από τη σύγχρονη ζωή, την έπικαιρότητα, την καθημερινότητα των κατηχουμένων, ώστε να τους εμπνεύσει, να τους παρακινήσει και να τους καθοδηγήσει στην έν Χριστῶ ζωή.

Ἡ καθοδηγητική προσπάθεια τοῦ κατηχητή

Ὁ Ἰησοῦς δίδαξε με ἔλλογες προτάσεις, τὰ υπέρλογα ρήματα καὶ διδάγματα τοῦ Θεοῦ καὶ κάλεσε τοὺς ἀνθρώπους νὰ συνδεθοῦν μαζί Του με μιὰ σχέση αἰώνιας ἀφοσίωσης καὶ φιλίας³². Τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ συνέχισαν οἱ Ἀπόστολοι, οἱ Διδάσκαλοι καὶ οἱ Ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ πρότυπό του. Ὁ σκοπὸς τῆς κατηχήσεως

τοῦτο κἀγὼ ὁ τάλας, δεδοικῶς τὸ κριτήριον, λαλῶ».

31. Πρβλ. Ἰω. 20, 28.

32. Πρβλ. Ἰω. 15, 14-15.

ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τοῦ δημοσίου κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ μέχρι καὶ σήμερα δὲν ἔχει ἀλλάξει. Εἶναι ἢ διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, καθοδήγηση τοῦ κατηχουμένου πρὸς τὴν ὑπαρκτικὴ του σύνδεση μὲ τὸν Σαρκωμένο Λόγο, τὸν Χριστό.

Γιὰ νὰ ὀδηγήσεις κάποιον ἄλλον σὲ σωστὴ πορεία, πρέπει νὰ τὴν γνωρίζεις καὶ νὰ τὴν ἀκολουθεῖς πρῶτος ἐσὺ. Ἡ πιὸ ἐπιτυχὴς καθοδήγηση εἶναι αὐτὴ πού βασίζεται στὸ ζωντανὸ παράδειγμα³³. Ὁ εὐσυνείδητος κατηχητὴς ἔχει ἐπίγνωση τοῦ ἱεροῦ του χρέους ἀπέναντι στὴν Ἐκκλησία καὶ κατακυριεύεται ἀπὸ αἰσθήματα δέους, ὅταν ἀσκεῖ τὸ λειτούργημά του. Τὸ νὰ εἶναι τὸ σκεῦος τῆς μεταδόσεως τῆς ἀλήθειας γιὰ τὴν Ἀλήθεια, δηλαδὴ τὸν Χριστό, σημαίνει ὅτι τὴν ὥρα τῆς κατηχήσεως δὲν ἀνήκει στὸν ἑαυτό του. Ἔχει θεθεῖ στὴν ὑπηρεσία τῆς ἱεραποστολικῆς λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἶναι ἐργάτης τοῦ Εὐαγγελίου. Ὅμως, ἡ ζωὴ του δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποσπασματικὴ. Ἄν ζεῖ κανεὶς τὴ ζωὴ του ἀποσπασματικά, τότε δὲν ζεῖ, ἀλλὰ ἀναλαμβάνει ρόλους. Ἀκόμη καὶ ἂν ἐκτελεῖ τὰ καθήκοντα τοῦ κατηχητῆ ἄσογα, ἂν στὸν ὑπόλοιπο βίῳ του εἶναι ἀνακόλουθος μὲ τὸ παιδαγωγικὸ του μήνυμα, τότε μετατρέπει τὴν ιδιότητά του σὲ ρόλο ὑποκριτικῆς³⁴. Τοῦτο ἀποτελεῖ μεγάλη ἀσέβεια ἀπέναντι στὴν Ἐκκλησία, γιὰτὶ δείχνει νὰ τὴν ἀντιμετωπίζει ὡς θεάτρο ἢ σχολὴ ὑποκριτικῆς.

Ὁ κατηχητὴς θὰ πρέπει νὰ ἔχει συναντήσει ὁ ἴδιος τὸν Χριστό, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὸν συστήσει καὶ σὲ ἄλλους. Θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς Του, καὶ μάλιστα συμβιωτικὸς μαθητὴς καὶ ὄχι περιστασιακός. Μόνον ἓνας συμβιωτικὸς μαθητὴς μπορεῖ νὰ γνωρίσει τὸν Διδάσκαλο καὶ τὴ διδασκαλία του σὲ βάθος καὶ νὰ τὴ μεταδώσει, ὅταν ἐκεῖνος ἀπουσιάζει. Οἱ συμβιωτικοὶ μαθητὲς εἶναι αὐτοὶ πού συνεχίζουν κατὰ τρόπο αὐθεντικὸ τὸ ἔργο τοῦ Διδασκάλου καὶ ἐνεργοῦν κατὰ τὸ πρότυπό του.

Ὁ Χριστὸς ὡς διδάσκαλος δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ ἀποκαλύψει στὸν

33. Βλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ (πρωτ.), *Μεθοδολογικὰ πρότερα τῆς ποιμαντικῆς*, Θεσσαλονίκη 2005², σσ. 47-51.

34. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν*, 8, PG 30, 497C: «Ὁ γὰρ μὴ ποιῶν, καὶ διδάσκων, ἀναξιόπιστός ἐστιν εἰς ὠφέλειαν».

κόσμο κάποιες ἀλήθειες, κάποιους μυστικούς νόμους τοῦ σύμπαντος, κάποιες γνωσιολογικοῦ περιεχομένου πληροφορίες γιὰ τὴ Θεία πραγματικότητα. Θέλησε νὰ ἀποκαλύψει τὸν ἑαυτό του ὡς Σωτῆρα τοῦ κόσμου, ὄχι γιὰ νὰ δοξασθεῖ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ γιὰ νὰ τοὺς σώσει. Εἶπε ρητά: «*Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ*»³⁵. Ἔπρεπε νὰ τύχει τῆς ἐπαλήθευσης τῶν προφητικῶν διδασκαλιῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς πάναγνης καὶ ἀγίας βιοτῆς του γιὰ νὰ τὸν πιστέψουν οἱ σύγχρονοί του. Κανείς δὲν βρέθηκε νὰ τοῦ προσάψει κάποια κατηγορία γιὰ ἠθικὸ παράπτωμα. Ἡ σεμνὴ ἀλεκτική του παρουσία, ἡ καλοσύνη, ἡ φιλανθρωπία, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀγάπη του, διὰ τῶν ὁποίων ἔφθανε σὲ σημεῖο νὰ πραγματοποιεῖ θαύματα, ἐνίσχυαν τὴν ἀξιοπιστία τοῦ λόγου του. Κυρίως, ὅμως, ἡ συνέπεια λόγων καὶ πράξεων ἀφόπλιζε τοὺς σκεπτικιστὲς τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦλθε στὸν κόσμο καὶ «*γενόμενος σὰρξ δι-ἀπόρθημενσε εἰς ἡμᾶς τὰς ἄνωθεν τοῦ Πατρὸς φωνάς*», ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας³⁶. Πῶς τὸ ἔπραξε αὐτό; Μόνον μὲ τὶς ἐξηγήσεις τῶν μυστηρίων τῆς Βασιλείας στοὺς μαθητὲς; Μόνον μὲ τὸ ἀποκαλυπτικὸ Του κήρυγμα; Τὴν φανέρωση τῶν θείων ἐντολῶν; Ἡ μήπως μὲ ὄλον του τὸν ἑαυτό, τὴ ζωὴ, τὰ ἔργα, τὰ θαύματά του καὶ προπάντων μὲ τὴ σταυρική Του θυσία καὶ Ἀνάσταση;

Ὁ Κύριος δὲν ἀπέκλεισε κανέναν ἀπὸ τὸ κάλεσμά του. Προσφερόταν σὲ ὅλους, ὁ ἴδιος καὶ ὁ Αὐτὸς καὶ χωρὶς διακρίσεις. Μετέδωσε τὰ Θεῖα διδάγματα μὲ ἀπλότητα καὶ σαφήνεια λόγου κάθε φορὰ μιλῶντας στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀκροατῶν του. Ἔτσι καὶ ὁ κατηχητὴς ὀφείλει νὰ μὴν παραλλάσσεται ὡς ὄντότητα, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἀγνός καὶ σὺμφων, ἀγαπητικὸς καὶ κατανοητὸς σὲ ὅλους, ὄχι μόνον κατὰ τὴν ἄσκηση τοῦ ἱεροῦ του καθήκοντος, ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε δημόσια ἢ ἰδιωτική του στιγμή. Τὸ κατηχητικὸ κήρυγμα ἐπαγγέλλεται τὸν ἐσχολογικὸ τρόπο ὑπαρξῆς, τὴν ἀπροϋπόθετη καὶ θυσιαστικὴ ἀγάπη, τὴν ἐπικράτηση τοῦ πνεύματος ἔναντι τῆς σαρκός.

Ὁ κατηχητὴς ἐφόσον ἔχει ἐπιλέξει νὰ μεταδώσει τὸ κήρυγμα

35. *Ἰω.* 14, 6.

36. ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Περὶ τῆς ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καὶ λατρείας*, θ', PG 68, 717C.

τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας θὰ πρέπει πρῶτα νὰ ἔχει κατορθώσει νὰ τὸ ἐνστερνισθεῖ καὶ νὰ τὸ ἐφαρμόσει σὲ ὅλο τὸ φάσμα τῆς ζωῆς του, σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς ὑπαρξῆς του³⁷.

Ὁ Χριστὸς δὲν χρησιμοποίησε τὴν πειθῶ τοῦ θαύματος αὐτονομημένα, γιατί κάτι τέτοιο θὰ παραβίαζε τὸ αὐτεξούσιο τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀγάπη, κατὰ τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο, καλεῖται «*μητέρα τῶν ἀγαθῶν πάντων καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος ἀρετῆς*»³⁸. Ὁ Χριστὸς, ἐνέταξε τὴ θαυματουργικὴ του δράση ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἀγαπητικῆς καὶ ἀλληλέγγυας στάσης του πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τῆς παρρησίας του, ὡς ἀγαπητοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρός, πρὸς τὸν Θεὸ Πατέρα. Δὲν ἔκανε θαύματα χάριν ἐντυπωσιασμοῦ³⁹. Τὰ θαύματά του ἦταν ἀφορμὴ διαιολόγου μὲ τὸν ἄλλον καὶ εἶχαν σωτηριολογικὴ σκοπιμότητα. Ὅσες φορὲς ἀποκάλυψε τὸν ἑαυτό του ὡς Μεσσία, Σωτῆρα καὶ Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, τὸ ἔπραξε σὲ διαπροσωπικὸ ἐπίπεδο καὶ μὲ βιωματικὸ τρόπο. Σὲ κάθε θαῦμα του προηγεῖται ἢ ἔπεται ἓνας διάλογος μὲ τὸ ἐνδιαφερόμενο πρόσωπο. Ὁ διάλογος καὶ ὄχι τὸ θαῦμα ἐπισφράγιζε τὴν ψυχικὴ μεταστροφή τοῦ προσώπου, τὴν πνευματικὴ του ἀναγέννηση, τὸ ξεκίνημα μιᾶς νέας ζωῆς κοντὰ στὸν Χριστό. Ἀπὸ τοὺς δέκα λεπρούς μὲ τὸν ἓνα διαλέχθηκε καὶ ἐγίνε φίλος του. Αὐτὸς ὁ διάλογος ἦταν τὸ θαῦμα τῆς σωτηρίας τοῦ λεπροῦ καὶ ὄχι ἡ ὑλικὴ του ὄραση.

Ἔτσι καὶ ὁ κατηχητής. Θὰ πρέπει νὰ εἶναι πρῶτιστα φίλος, πνευματικὸς πατέρας, πνευματικὸς ἀδελφός, στήριγμα τῶν κατηχουμένων του καὶ ὄχι ἓνας θεωρητικὸς δάσκαλος, ἓνας γραφειοκράτης τοῦ κατηχητικοῦ καθήκοντος⁴⁰. Τὸ κατηχητικὸ καθῆκον δὲν περιορίζεται στὶς ὥρες τῶν κατηχητικῶν συνάξεων, ἀλλὰ εἶναι καθῆκον ἐτοι-

37. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ἠθικά, Ὅρος Ο', Θ'*, PG 31, 824D: «Ὅτι δεῖ τὸν προεστῶτα τοῦ λόγου τύπον προκεῖσθαι τοῖς ἄλλοις παντὸς καλοῦ, κατορθοῦντα πρότερον ἢ διδάσκειν».

38. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον Παῦλον*, PG 50, 468.

39. Βλ. γιὰ παράδειγμα τὸν μῦθο τοῦ Μεγάλου Ἱεροεξεταστῆ στοὺς Ἀδερφοὺς Καραμάζοφ τοῦ Ντοστογιέφσκι.

40. Κατὰ τὸν Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη «*ἡ σχέσις σώζει*» [ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ (Ψευδο) ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, *Περὶ θείων ὀνομάτων*, Corpus Dionysiacum I, Patristische Texte und Studien 33, Walter de Gruyter, Berlin - New York 1990, IV', 23, σ. 171³¹ (PG 3, 725B)].

μότητας τόσο πρὸς τὶς πνευματικὲς ὅσο καὶ τὶς βιοτικὲς ἀνάγκες τῶν κατηχουμένων, εἴτε αὐτὲς ἀφοροῦν τὴν ψυχολογικὴ στήριξη σὲ μιὰ δοκιμασία, εἴτε ὅποιαδήποτε ἄλλη ἔμπρακτῃ βοήθεια⁴¹.

Πῶς ὁμως, μπορεῖ ὁ ἓνας νὰ ἀνταποκριθεῖ καὶ νὰ στέρξει στὶς ἀνάγκες τῶν περισσότερων; Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πεπερασμένων δυνατοτήτων. Ὁ κατηχητής, μόνον ἐφόσον συνδέεται ὑπαρκτικὰ μὲ τὸν Χριστό, μπορεῖ νὰ ἐλπίζει σὲ ἓνα τέτοιο χάρισμα⁴². Αὐτὸ τὸ χάρισμα ἀποκοτῶν μόνον οἱ συμβιοτικοὶ φίλοι τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Χριστὸς δὲν ἔδωσε μόνον στοὺς Ἀποστόλους, τοὺς μαθητὲς Του καὶ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου Του τὴν εὐκαιρία τῆς συμβιοτικῆς φιλίας καὶ μαθητείας, ἀλλὰ σὲ ὅλους τοὺς κήρυκες, ὅλων τῶν ἐποχῶν, μέσῳ τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ὁ κατηχητής μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει τὸ χάρισμα τοῦ εὐφρόσυνου λόγου, ὅπως ὁ χρυσορρήμων Χρυσόστομος, ἴσως νὰ μὴν εἶναι ὁ δεινότερος θεολόγος ὅπως ὁ Γρηγόριος, οὔτε τὸ ἐναργέστερο ὑπόδειγμα τοῦ ἄμωμου χριστιανικοῦ ἥθους, ὅπως ὁ Βασίλειος, νὰ μὴν εἶναι μιὰ ὑψίνους φιλοσοφικὴ προσωπικότητα, ὅπως ὁ Μάξιμος, νὰ μὴν εἶναι ὁ μέγιστος δογματολόγος, ὅπως ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός. Παρὰ ταῦτα, μπορεῖ νὰ σαγηνεύει καὶ νὰ ἐλκύει τοὺς νεόφυτους βλαστοὺς τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ εἰσπνέουν καὶ νὰ ἐκπνέουν τὴν Ἀλήθεια, ὡς πνεύμονες τῆς Χάριτος, σύναυμοι καὶ σύσσωμοι φίλοι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

41. Βλ. *Βίος ἕτερος Παχωμίου*, 37, ΒΕΠΕΣ 40, σ. 245³⁴: «*ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν ἀγάπη ἐν τῷ συμπάσχειν ἀλλήλοις ἐστὶ*».

42. Πρβλ. Ν. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «*Ἡ Συνενέργεια θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου παράγοντος εἰς τὸ κατηχητικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας*», *ΕΕΘΣΠΑ ΛΒ'* (1997) 195-206.

